

201 44 75 02 44 25 00

Nr 599

EWIDENCJA ZABYTKOWEGO PARKU

WE WROCŁAWIU-MARSZOWICACH

REGIONALNY OŚRODEK STUDIÓW
i OCHRONY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO
we Wrocławiu
ul. Jasn 12
tel. 44-19-02, 44-23-92

EWIDENCJA PARKU ZABYTKOWEGO
WE WROCŁAWIU-MARSZOWICACH

Opracowały:

mgr inż.arch. Emilia Dymarska

mgr Wiesława Staniszevska

Fotografie:

dr Mirosław Dymarski

Opracowano na zlecenie Regionalnego Ośrodka Studiów
i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu

Wrocław, październik-grudzień 1992 r.

METRYCZKA PARKU - OGRODU

1	Adres: miejscowość (dzielnicą, ulica, nr posesji) Wrocław-Marszowice, ul. Marszowicka		gmina	województwo	wrocławskie
2	Nazwa parku:		aktualna: Wrocław-Marszowice dawna: Marschwitz, Marszowice		
3	Rodzaj parku i stan jego zachowania: park krajobrazowy z pozostałościami grodziska z XIV w., i relikтами ogrodu barokowego, znacznie zdewastowany				
4	Czas powstania i najważniejsze fazy przekształceń: I. 1734 - ok. 1750 r. II. lata 80-te XIX w. III. 1903 r. Autor:-				
5	Powierzchnia parku:	Ogółem ha 31 ha 15 a 86 m ²	w tym wód w ha grodzisko: 2 71 a 30 m	Istniejące budynki: 1. O wartościach zabytkowych	
6	Nr i data rejestru parku — ogrodu		6a. Opinia Komisji Konserwatorskiej	2. Inne:	
7	Użytkownicy obiektu: 1. Państwowe Gospodarstwo Rolne w Leśnicy, ul. Dolnobrzeska 61 nry działek na odwrociu 2. Państwowe Gospodarstwo Leśne' - Nadleśnictwo Miękinia w Miękinii 3. Wojewódzki Zarząd Inwestycji Rolnych, Oddział Rejonowy, Wrocław, ul. Pretficza 9 4. Dzielnicy Zarząd Gospodarki Terenami Wrocław-Fabryczna				
8	Istniejące dokumentacje (data i autor):		5. Emilia, Jęży. Pomiar sytuacji w wysokości, Wrocław, ul. Marszowicka 32 6. Inwentaryzacja zieleni:		
3. Studium historyczne:		4. Założenia techniczno-ekonomiczne:		5. Dokumentacje branżowe, techniczne i ekspertyzy	
9	Przeprowadzone remonty:	Budynków	Parku		Metrykę sporządził: Wiesława Staniszevska Data: 1992-12-10

Obręb Marszowice

Arkusz nr 23

działka 2 " " pow. 4 ha 31 a 10 m²

wł. Państwowe Gospodarstwo Rolne w Leśnicy, ul. Dolnobrzeska 61

działka 6/8 L_S - 12 ha 66 a 86 m²
W_S - 59 a 30 m²

wł. Państwowe Gospodarstwo Leśne - Nadleśnictwo Miękinia

działka 3 Dr - 20 a 62 m²

wł. Dzielnicowy Zarząd Gospodarki Terenami Wrocław-Fabryczna

działka 1 - Tr - 39 a 60 m²

wł. Wojewódzki Zarząd Inwestycji Rolniczych Oddział Rejonowy Wrocław
ul. Pretficza 9

Arkusz nr 21

działka 4 - Dr - 59 a 18 m²

wł. DZGT Wrocław-Fabryczna

działka 3/4 - R_{IIIb} (grodzisko) 71 a 30 m²

Ps_{III} - 7 ha 26 a 44 m²

Lz_{III} - 1 ha 79 a 80 m²

Ws - 1 ha 05 a

B/R_{IVa} - 79 a 92 m²

działka 2 - B, Ps_{III} - 46 a 26 m²

wł. 1/4 terenu: Emilia, Jerzy, Krzysztof Łukasik, ul. Marszowicka 32
3/4 terenu PGR Leśnica

działka 3/2 - B/R_{IVa} - 15 a 46 m² (Marszowicka 28)

wł. PGR - Leśnica

działka 3/3 - B/R_{IVa} - 15 a 02 m² (Marszowicka 26)

wł. PGR Leśnica

I. KRÓTKA ANALIZA HISTORYCZNA.

Marszowice mają średniowieczną metrykę. Dawne nazwy miejscowości to Marschowitz - 1336 r., Marschwitz - do 1945 r. Następnie - Marszowice. Od 1975 r. wieś należąca dotąd do powiatu średzkiego została włączona w granice miasta Wrocławia i stanowi osiedle Wrocław-Marszowice.

W czasach nowożytnych (a zapewne i wcześniej) znajdowały się na jej terenie dobra szlacheckie. Spośród ich właścicieli znani: w 1795 r. pani von Ziemietzky, w latach 1830-1845 hrabia von Maltzan. W ostatnim ćwierćwieczu XIX w. sytuacja własnościowa majątku stabilizuje się; przechodzi on w ręce pochodzącej zapewne ze Szwajcarii rodziny Schöllerów. Ma to korzystny wpływ na jego kondycję ekonomiczną. I tak w 1880 r. dobra nabywa Rudolf Schöller, w 1909 r. jako właściciel wymieniony jest Artur Schöller, zaś tuż przed II wojną światową - Leo Schöller, który dzierży je w swych rękach do 1945 r. W 1894 r. ustanowiony zostaje majorat, w skład którego wchodzi położony w kierunku północnym folwark Karolinenhof (obecnie Marszowice-Kolonia). Dobra marszowickie należały do rozległych; w momencie nabycia przez Schöllera liczyły 501 ha, a z czasem teren ich jeszcze się powiększa (w 1937 r. liczy 532 ha). W bezpośrednim sąsiedztwie Marszowic znajdowały się tak znakomite siedziby szlacheckie jak Leśnica (Deutsch-Lissa) oraz Stabłowice (Stabelwitz-Alt).

- il. II. Dzięki rycinie F.B. Wernhera z połowy XVIII w. mamy stosunkowo dokładny przekaz o wyglądzie zarówno pałacu jak i otaczającej go zabudowy gospodarczej. Dotyczy to również ukształtowania barokowego założenia zielonego (pochodzącego, jak się il. 1. zdaje, z 1734 r.; data ta widnieje na bramie wjazdowej po jej stronie wewnętrznej. Pałac na rzucie prostokąta, dwukondygnacyj-

ny, o zwartej bryle nakryty był mansardowym dachem. Jego elewacje zdobiły pilastry w wielkim porządku. Zwrócony był frontem ku zachodowi. Wznosił się pośrodku wydłużonego na linii wschód-zachód prostokątnego dziedzińca gospodarczego okolonego w części zachodniej stodołami i budynkiem zarządcy, od wschodu zaś stajniami i oborami, spichlerzem, domem rybaka i pralnią (nad rzeką Bystrzycą). Pomiedzy budynkiem spichlerza i domem rybaka rozciągał się nieduży prostokątny w zarysie ogród; był to zapewne podręczny warzywnik. W pewnym oddaleniu od majdanu gospodarczego, na osi północ-południe założenia, znajdował się owalny w kształcie i oblany fosą ogród ozdobny o symetrycznym osiowo podziale na trójkątne i trapezoidalne kwatery. Kwatery te obsadzone były wokół krzewami. Główna aleja (na wspomnianej osi północ-południe) oraz przecinająca ją pod kątem prostym przecznica miały obramienie z pnączy rozpiętych na słupowej konstrukcji. Wejście do owego ogrodu wiodło przez usypaną przez fosę szeroką groblę od strony zabudowań i było ujęte w osadzoną na dwóch masywnych słupach ażurową dwuskrzydłową bramę zamkniętą górą półkoliście. Po prawej stronie wejścia do ogrodu (tj. w jego części północno-zachodniej) znajdowała się oranżeria; bezpośrednio do niej przylegał domek ogrodnika. Fosa okalająca ogród barokowy oraz jego teren były ukształtowane w oparciu o naturalną rzeźbę terenu, tj. zakole starorzecza rzeki Bystrzycy. W średniowieczu mieściło się tu grodzisko. Ogród obsadzony był na zewnątrz od fosy liściastym drzewostanem. Większość budynków gospodarczych oraz oranżeria wzniesione były w konstrukcji mieszanej, drewnianej z wypełnieniem. Trudno obecnie ustalić, jak długo elementy tego barokowego założenia pozostały niezmienione. Wiadomo tylko, a wnosić to można jedynie z enigmatycznej wzmianki u Degena, który wspomina o sztukateriach

wnętrz pałacu przynależnych stylowo czasowi ok. 1790-1800 r., iż w tym czasie mogła mieć miejsce jakaś przebudowa. Być może miało to także jakieś reperkusje dla otoczenia w postaci np. korekty ukształtowania terenu wokół pałacu wg nowej, klasycystycznej mody. W każdym razie, na mapie z lat 80-tych XIX w. widoczny jest nadal owalny zarys grodziska-ogrodu i resztki jego osiowego podziału na kwatery. Zniknął natomiast warzywnik ze wschodniej części majdanu; brak również budynków gospodarczych okalających tę część założenia. Na ich miejscu widnieje zarys ogrodu (parku?) kształtowanego swobodnie, o sieci ścieżek tworzących owalne formy i podłużnym oczkiem-stawem z dwoma wysepkami w narożu północno-wschodnim. Istnieje już wówczas obsadzona drzewami grobla nad rzeką w miejscu d. pralni i ciągnie się ona na całej długości założenia ku południowi, aż do końca linii grodziska, gdzie skręca ku zachodowi by ostatecznie przebiegać na linii południowego zachodu. Grobla na całej długości obsadzona jest drzewami. Jak się zdaje tę przebudowę układu zieleni zawdzięcza zespół marszowski Schöllerom, którzy wówczas przejęli majątek (1880 r.) i doprowadzili do do rozkwitu. Do majątku należały gorzelnia i dwa młyny, już w 1894 r. zaopatrzone w turbiny elektryczne. Zastanawiający jest jednak fakt, iż w literaturze z tego czasu jest mowa o trzyhektarowej zaledwie powierzchni parku. Należałoby zatem przypuszczać, iż traktowano jako taki jedynie zielone założenie w bezpośredniej bliskości pałacu, na jego zapleczu do linii rzeki od wschodu i grodziska od południa. Prawdopodobnie przebudowie uległa wówczas architektura pałacu; rzut jego rozczłonkował się przez dodanie dwóch ryzalitów od zachodu i jednego na osi od wschodu. Istniał jeszcze domek ogrodnika, choć losy oranżerii są już bardziej wątpliwe (brak jej na mapie z 1926 r.). Obecnie istniejący w parku

starodrzew (dęby, graby, wiązy, jesiony i klony przy grobli i nad fosą oraz okalający niewielką polanę pomieszczoną pomiędzy wschodnią częścią założenia gospodarczego a krawędzią grodziska) pochodzi w przeważającej mierze z tego właśnie czasu. Dotyczy to również obsadzenia lipami odcinka drogi przeprowadzonej od grobli ku rzece na południowym krańcu założenia.

W ten sposób obramienie drzewami ze wszystkich stron uzyskała il. 2 położona pomiędzy groblą i lasem nad rzeką rozległa łąka.

Ostatnie gruntowniejsze przekształcenie zespołu miało miejsce il. 3. w 1903 r. (data w szczycie bramy wjazdowej od frontu). Zbudowa gospodarcza została wymieniona na ceglana. Ogród na grodzisku pełnił już w tym czasie funkcje gospodarcze, założono tu również sad. Drzewostan parkowy wzbogacono o iglaki (wejmutki nad fosą), singlowe nasadzenie buka przy wspomnianej już polanie, kępy świerków przy zejściu z grobli do lasu; tam też przy ścieżce biegnącej nad rzeką nasadzono krzewy ozdobne. Nastąpiło zatem jeszcze ściślejsze powiązanie parku z nadrzecznym lasem. Świadczy o tym również nasadzenie na krawędzi łąki i lasu daglezji i platanu. Lipowe obsadzenie grobli uzupełniono częściowo kasztanowcami. Pomiedzy grodziskiem a folwarkiem w miejscu ogrodu użytkowego nasadzono drzewa liściaste i głogi. Tak więc założenie zielone w ostatecznym swym kształcie rozrosło się znacznie, zaś wciągnięcie weń okolicznego lasu usianego malowniczo rowami i stawami będącymi pozostałościami starorzecza Bystrzycy, przydało mu niewątpliwie walorów widokowych.

Literatura:

1. Zimmermann F.: Beyträge zur Beschreibung von Schlesien.
Brieg 1785, Bd. 12, s. 76.
2. Knie J. G.: Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und anderen Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien. Breslau 1830. i 1845.
3. Schlesisches Güter Adressbuch. Breslau 1886-1937.
4. Degen K.: Die Bau- und Kunstdenkmäler des Landkreises
Breslau. Frankfurt/ M. 1965, s. 225.

II.CHARAKTERYSTYKA STANU ISTNIEJĄCEGO.

1.Układ przestrzenny.

Zachował się do chwili obecnej jedynie we fragmentach.Czytelne jego elementy to otoczone fosą grodzisko,ciąg komunikacyjny biegnący grzbietem grobli na odcinku należącym do założenia,trudno czytelny na skutek zarośnięcia przebieg drogi pomiędzy groblą a rzeką na zamknięciu założenia od strony południowej oraz początkowy odcinek ścieżki schodzącej z grobli w część leśną (w miejscu,gdzie skręca ona w kierunku południowo-zachodnim).Pozostałe ciągi komunikacyjne nieczytelne.Zachowa-

ł. 4 ny pierwotny zarys zachodniej części majdanu gospodarczego przed frontem nieistniejącego pałacu.Część wschodnia założenia folwarcznego trwale zniekształcona przez wybudowanie od ul. Marszowskiej dwóch typowych kulkurodzinnych budynków dla pracowników PGR-u.Teren ten jest ponadto prowizorycznie podzielony siatką i drewnianymi płotami,stoja tu liczne prymitywnie posklecane komórki i szopy.

Aktualny układ budynków zaznaczony na planie stanowiącym graficzną część niniejszego opracowania.

2.Rozpoznanie dendrologiczne.

Zamieszczone w tabeli przy planie stanowiącym graficzną część opracowania.

3.Analiza stopnia zachowania układu zabytkowego.

Układ zabytkowy zachowany w stanie szczątkowym.Nie istnieje rozebrany na przełomie lat 60-tych i 70-tych XX w. pałac stanowiący "serce" założenia.Wschodnia część majdanu przekształcona z końcem XIX w. zielone założenie o charakterze swobodnym w znacznej mierze zdewastowana.Prócz dzikiej zabudowy, o której już wspomniano,w poszyciu zadrzewienia liczny samo-

siew czarnego bzu i robinii. U podnóża grobli na odcinku majdanu rozrzucone fragmenty zabytkowej kamieniarki dekorowanej płaskorzeźbionym ornamentem (piaskowiec) pochodzącej, być może, z pałacu lub stanowiącej części elementów małej architektury parkowej. Polana pomiędzy folwarkiem i grodziskiem nosząca ślady niegdysiejszej orki (prawdopodobnie usiłowano wykorzystywać ją do celów uprawnych). Nie istnieje brama wjazdowa do ogrodu na grodzisku, zaś jego teren jest zagospodarowany na ogrody użytkowe okolicznych mieszkańców; zachowały się tu pojedyncze egzemplarze starych drzew owocowych (jabłonie i grusze) w części południowo-zachodniej. W miejscu d. oranżerii i domu ogrodnika dość znaczne wyniesienie terenu w postaci gruzowiska; ogrodzone drewnianym parkanem służy obecnie wraz z pobudowaną naprędce prymitywną szopą za schronienie hodowanym w okolicy owcom. W pobliżu tej prowizorycznej owczarni, nad brzegiem fosy zachował się dorodny kasztanowiec. Fosa zabagniona; od zachodu jej dno porośnięte samosiewem wierzbowym i brzo-
zowym. Część starych lip porastających brzegi grobli na odcinku, gdzie skręca ona ku południowemu zachodowi obłamana przez wiatry. Na jej odcinku prostym pomiędzy łąkami widnieją po bokach pniaki po pierwotnie nasadzonych lipach, nim jeszcze uzupełniono je częściowo kasztanowcami. Droga zamykająca założenie zielone od południa, jak już wspomniano, słabo czytelna, z wypadłymi lipami, po których zostały jedynie wypróchniałe pniaki z odrostami po bokach (jednakże w czytelnym do dziś regularnym układzie); drzewa przy niej zachowane jedynie na odcinku, gdzie zagłębia się ona w nadrzeczny las. W części leśnej liczne wiatrołomy i, zwłaszcza nad rzeką, gęsty samosiew robinii i wierzby. Szczególnie niekorzystne wrażenie sprawia park od strony ul. Marszowskiej. Wiele z rosnących tu drzew jest oka-

leczonych na skutek działalności człowieka. W miarę jednak zagłębiania się we wnętrze parku groblą nadrzeczną, stan zdrowotny drzew poprawia się. Wzdłuż ul. Marszowickiej zachowało się obsadzenie z kasztanowców na odcinku folwarku.

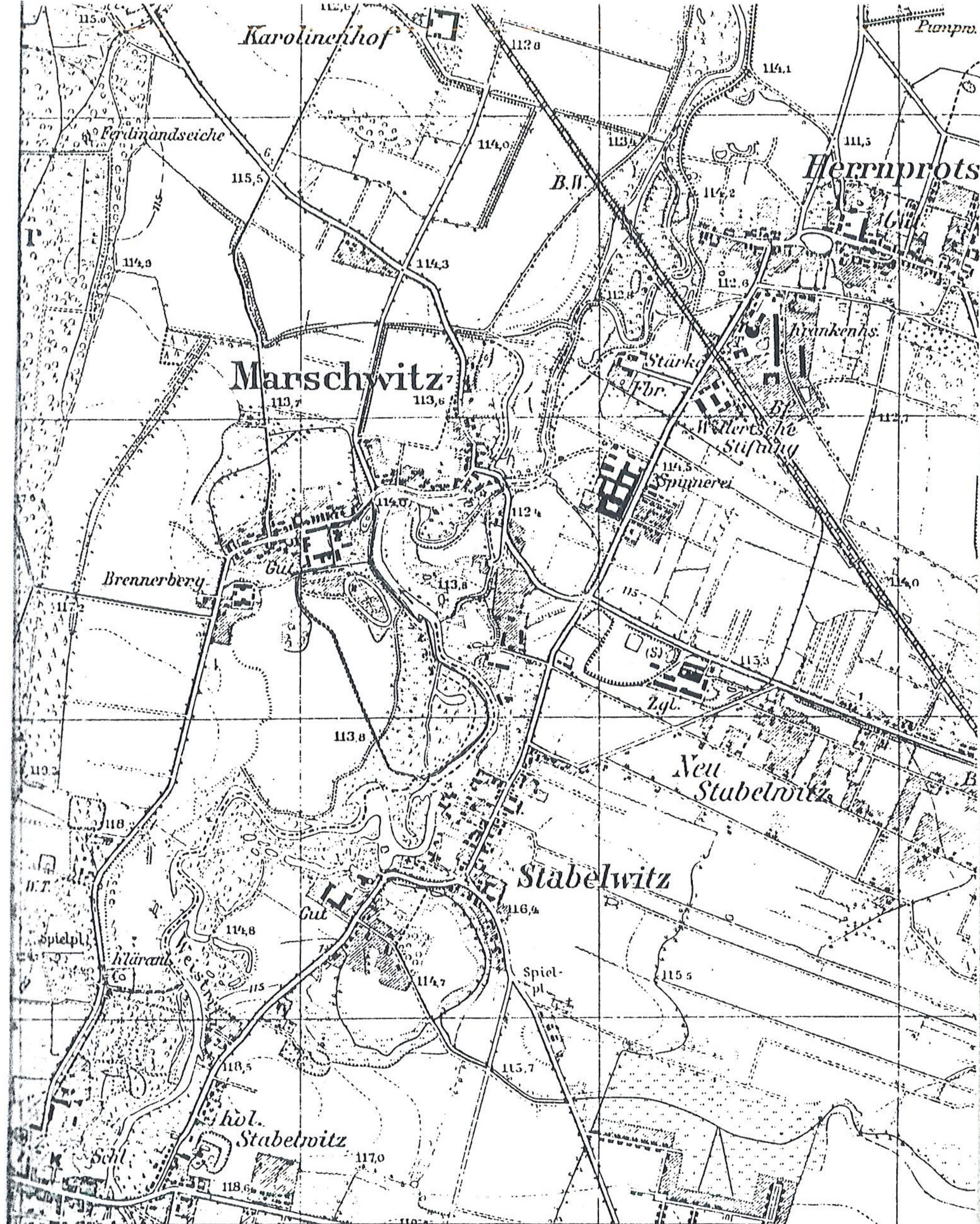
4. Rola obiektu w krajobrazie.

Park w Marszowicach wraz z sąsiednimi założeniami w Stabłowicach oraz Leśnicy wpleciony jest w malowniczo ukształtowany dolny bieg Bystrzycy. Niewidoczny niemal z głównej drogi osiedlowej (ul. Marszowicka), eksponuje się dość dobrze od strony obsadzonej lipami drogi z Marszowic do Leśnicy. Jednakże i z tej linii widokowej trudno go wyodrębnić z kompleksu leśnego rozciągającego się nad brzegami Bystrzycy. Malowniczy widok roztacza się również z grobli w północno-wschodnim narożu założenia parkowego w kierunku drugiego brzegu rzeki porośniętego wiekowymi dębami. Elementem wyróżniającym park od podobnych założeń z tego czasu jest wkomponowanie w jego układ średniowiecznego grodziska.

III. WNIOSKI KONSERWATORSKIE.

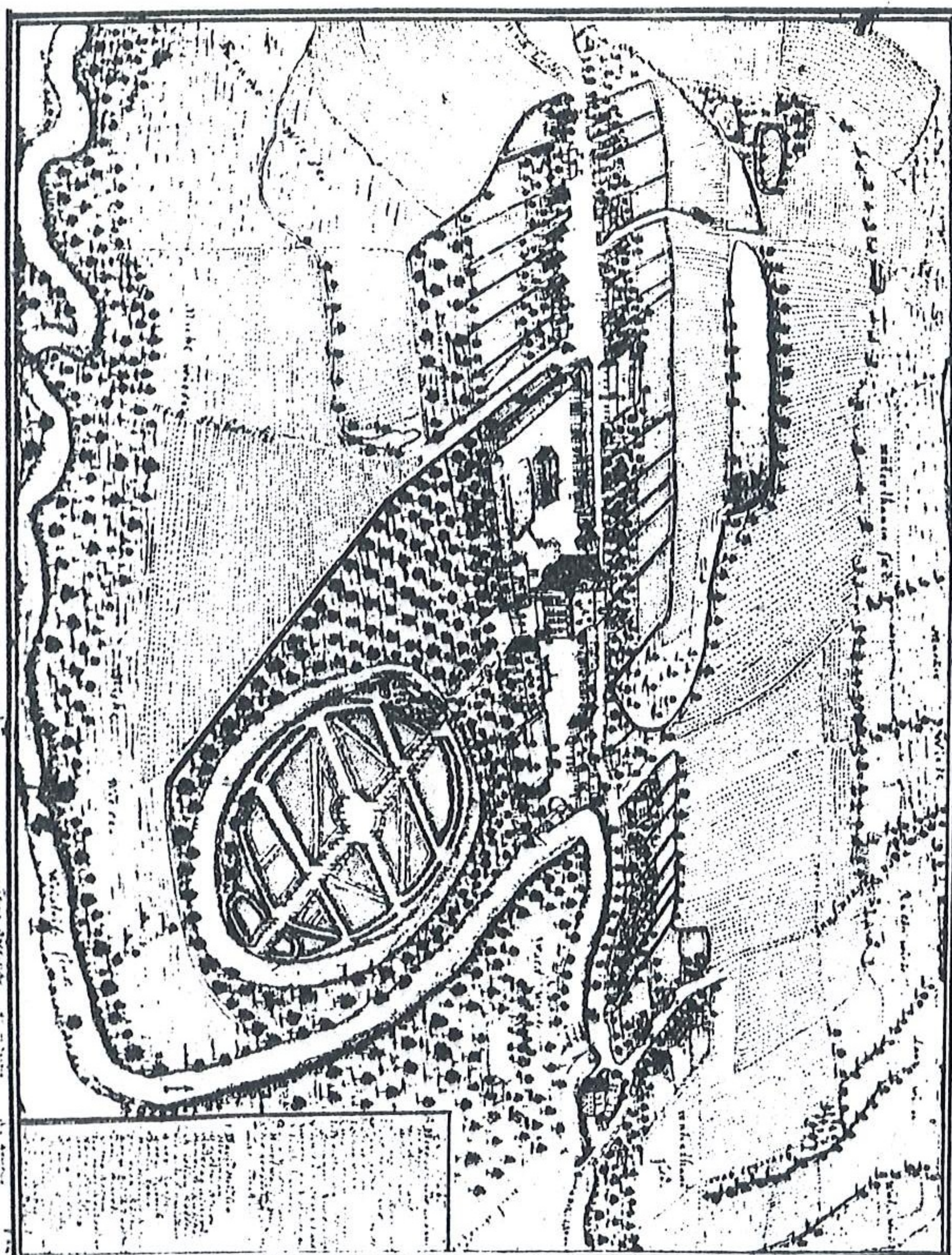
1. Uporządkować majdan gospodarczy usuwając zeń "dziką" zabudowę i podziały.
2. Usunąć samosiew z narożnika północno-wschodniego parku.
3. Oczyszczyć otaczającą grodzisko fosę, z terenu grodziska usunąć hodowlę zwierząt. Można rozważyć restytucję sadu.
4. Spomiędzy drzew porastających groblę usunąć samosiew oraz egzemplarze chore dokonując w miejscu ubytków nowych nasadzeń w odpowiednim gatunku (lipy, kasztanowce).
5. Teren leśny parku oczyścić z butwiejącego drewna, wiatrołomów i zakrzaczenia czarnym bzem.
6. Restytuować aleję na zamknięciu założenia od południa.
7. Udrożnić (uczytelnić) ciąg komunikacyjny nad rzeką w czę-

ści leśnej parku.

I. Reprodukcyja fragmentu mapy topograficznej w skali 1:25000 wg pomiaru z 1887 r. wzbogaconej i poprawionej w 1926 r., wyd. 1934 r.

88. 716. Topographisches Plan von dem Ritters Gut Marselwitz. 347.

II. Reprodukcyja ryciny F.B. Wernhera z połowy XVIII w. przedstawiającej pałac, folwark i dobra marszowickie.

1. Brama wjazdowa do zespołu od strony wewnętrznej z datą 1734 w szczycie.

1. Brama wjazdowa do zespołu od strony wewnętrznej z datą 1734
w szczycie.

2. Widok od południa na rozległą łąkę włączoną w założenie parkowe;
z lewej obsadzana lipami grobla, z prawej – las nad Bystrzycą.

3. Brama wjazdowa do zespołu od strony ul. Marszowickiej z datą 1903 w szczycie.

4. Teren północno-wschodniej części parku; miejsce XIX-wiecznego zielonego założenia na zapleczu d. pałacu (po lewej).

5. Widok polany parkowej pomiędzy folwarkiem a grodziskiem.

6. Teren d. oranżerii i domku ogrodnika w północno-zachodniej części grodziska.

7. Zakręt obsadzonej lipami i kasztanowcami grobli.

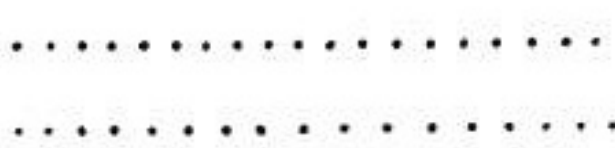
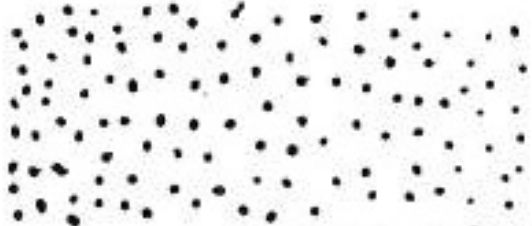
8. Widok na fosę otaczającą grodzisko w kierunku wschodnim.

10. Starodrzew dębowy na odcinku pomiędzy groblą nadrzeczną a grodziskiem.

11. Widok masywu leśnego parku w Marszowicach z przeciwległego brzegu Bystrzycy.

	naturalny zbiornik wodny
	nat. zbiornik wodny zarośnięty szuwarami
	skarpy
	drogi dawne dobrze zachowane
	ślady dawnych dróg
	drogi założone współcześnie
	masyw starodrzewia
	szpalery lub aleje
	pojedyncze stare drzewa liściaste i iglaste
	drzewa uznane za pomniki przyrody
	masyw drzewostanu młodego
	pojedyncze młode drzewa liściaste i iglaste
	skupiny krzewów
	żywoptoty
	powierzchnie trawiaste
	kwietniki
	osie kompozycji

— →	osie widokowe
NR ZDJĘCIA	stanowisko i kier. wyk. zdjęcia fotograficz.
— · — · —	granica ochrony zabytkowego założenia
— ▼ —	granica ochr. zewn. powiązań widokowych
— • —	granica ochrony ekologicznej
1/16	gatunek/ilość (szt.)
3/0,9	gatunek/średnica pnia (m)
0/6 0,5 -	<u>gatunek/ilość (szt.)</u> <u>średnica pnia (m)</u>
1/1,50 7/26	<u>gatunek/średnica pnia (m)</u> <u>średnica korony (m) wysokość (m)</u>

GA.

Ostatnie oznaczenie odnosi się do egz.
drzew o cechach pomników przyrody